

تحلیل محتوای ساحت زیستی و بدنی در کتب علوم پایه‌های سوم و چهارم ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های سلامت فردی و اجتماعی

فهیمه علمدار ، زیادلاکه

دانشجوی کارشناسی علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان پردیس امام سجاد (ع) خراسان جنوبی

fahimehalamdar73@gmail.com

چکیده

نعمت سلامتی، یکی از نعمت‌های بی‌کران الهی است که به انسان عنایت شده است و خود مشتمل بر دو بخش فردی و اجتماعی می‌باشد. از این رو هدف اصلی پژوهش، تحلیل محتوای کتاب‌های علوم پایه سوم و چهارم ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های سلامت فردی و اجتماعی با توجه به ساحت زیستی و بدنی است. مؤلفه‌ها شامل: شادابی، رفاه و سلامت، مراقبت از جسم و روح، پاکیزگی و آراستگی فردی، تفریحات سالم و اوقات فراغت و نیازهای اساسی اعم از: نیازهای زیبایی‌شناختی، نیاز به احترام و شأن اجتماعی، نیاز به عشق و تعلق به دیگران، نیازهای یادگیری و فهمیدن، نیاز به تحقق نفس و خویشتن‌سازی، نیازهای ایمنی، نیازهای زیستی می‌باشد. روش تحلیل محتوای پژوهش حاضر توصیفی بوده و واحد تحلیل نیز مضامین (متون، تصاویر، فعالیت‌ها و پرسش‌ها) می‌باشد. نتایج تجزیه و تحلیل داده‌های هر دو پایه نشان می‌دهد که بیشترین فراوانی متعلق به نیازهای زیبایی‌شناختی از نیازهای اساسی و کمترین میزان توجه به مؤلفه‌های نیاز به تحقق نفس و خویشتن‌سازی از نیازهای اساسی در پایه سوم، نیاز به عشق و تعلق به دیگران از نیازهای اساسی و تفریحات سالم و اوقات فراغت در پایه چهارم می‌باشد. با توجه به عدم توجه لازم یا کم‌توجهی به برخی مقوله‌های شمرده‌شده ساحت زیستی و بدنی برای سلامت فردی و اجتماعی، باید در کتب مذکور، بر مؤلفه‌های این مقوله از ساحت تأکید شود.

کلیدواژه‌ها: سلامت فردی، سلامت اجتماعی، ساحت تربیت زیستی بدنی، کتاب علوم سوم و چهارم ابتدایی

تربیت در مدرسه باید به ابعاد متفاوت و همه‌جانبه وجودی دانش‌آموزان توجه کند. در فلسفه تربیت جمهوری اسلامی ایران در مباحث انواع تربیت، این موضوع مطرح شده است که تربیت را می‌توان بر اساس ابعاد و ساحت‌های وجودی متریبان و توجه به شئون مختلف حیات طیبه به شش ساحت تقسیم کرد. شش ساحت از قبیل: ۱. ساحت تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی، ۲. ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی، ۳. ساحت تربیت زیستی و بدنی، ۴. ساحت تربیت زیبایی‌شناختی و هنری، ۵. ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای، ۶. ساحت تربیت علمی و فناوری تنظیم شده است. که از جمله این ساحت‌ها، ساحت تربیت زیستی بدنی می‌باشد.

ساحت تربیت زیستی بدنی بخشی از جریان تربیت رسمی و عمومی است که ناظر به حفظ و ارتقای سلامت و رعایت بهداشت جسمی و روانی متریبان در قبال خود و دیگران، تقویت قوای جسمی و روانی، مبارزه با عوامل ضعف و بیماری حفاظت از محیط‌زیست و احترام به طبیعت است. ساحت فوق قلمروهای متعددی را پوشش می‌دهد که سلامت فردی و اجتماعی یکی از این مقوله‌ها می‌باشد که با مطالعه مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران به مؤلفه‌هایی از آن می‌توان پی برد. «سلامت» یکی از نعمت‌های الهی است که از جانب خداوند به انسان ارزانی شده و بر اوست تا در حفظ آن کوشا باشد پس نگاه به سلامت و سلامتی از اهمیت خاصی برخوردار است.

بر طبق تعریف سازمان بهداشت جهانی^۱، سلامتی عبارت است از یک حالت آسودگی جسمی، روانی، اجتماعی و تنها به نبود بیماری یا ناتوانی اطلاق نمی‌شود. سلامتی انسان‌ها امری است اساسی برای دستیابی به صلح و امنیت که به بالاترین میزان همکاری بین مردم و دولت‌ها وابسته است. (غلامرضا رحیمی، ۱۳۸۹)

نظام آموزشی مدرسه نقش بسیار مهمی در آموزش سلامت و ارتقای آن در دوران کودکی و بعدازآن ایفا می‌کند و باعث بهبود شخصیت دانش-آموزان، نگرش، مهارت و نیز آگاهی آنان می‌شود (تابشیان، ۱۳۷۱؛ نقل در ایزدی و همکاران، ۱۳۸۹).

با توجه به تعریف سلامت و شاخصه‌های ارائه‌شده برای آن، سلامت در دو بعد فردی و اجتماعی قابل بررسی می‌باشد. سلامت فردی نیز خود شامل مؤلفه‌هایی از قبیل: سلامت جسمانی و سلامت روانی است.

سلامت جسمی دال بر عمل کردن کامل بدن است و اینکه همه اعضای بدن به اندازه عادی و با عملکرد معمولی باشند. (توکلی قوچانی، آرمات، ابراهیم‌زاده، ۱۳۷۸؛ نقل در ربایی، محفوظ پور، روحانی، ۱۳۸۱).

بر اساس تعریف سازمان بهداشت جهانی سلامتی روانی حالتی از بهزیستی کامل جسمی، ذهنی و اجتماعی و نه صرفاً غیاب بیماری است (Geneva, 2005؛ نقل در ناظر، حسنی، ساردوئی، صیادی اناری، ۱۳۹۱).

واژه سلامت اجتماعی برگردان کلمه *social wellbeing* است، این واژه از دو کلمه *social* به معنی «اجتماع» و *wellbeing* و به معنی "زندگی خوب داشتن" است. که بیشتر ناظر به شادی و رضایت است و بر مفاهیم مثبت از سلامت تأکید دارد. این واژه در واقع شامل پاسخ‌های درونی فرد (احساس، تفکر، رفتار) است (عبدالله تبار، ۱۳۸۷؛ پور افکاری، ۱۳۹۱)، که هم چگونگی احساس مردم و هم نحوه عملکرد آن‌ها را در برمی‌گیرد. کبیز (۱۹۹۸) سلامت اجتماعی به عنوان گزارش شخصی فرد از کیفیت ارتباطش با دیگران تعریف می‌کند. سلامت اجتماعی در این مفهوم یعنی درک فرد از اجتماع به صورت یک مجموعه معنی‌دار، قابل فهم، دارای نیروی بالقوه برای رشد و شکوفایی همراه با این احساس که متعلق به جامعه است و خود را در اجتماع و پیشرفت آن سهیم بداند. (پورافکاری، ۱۳۹۱)

به نظر محسنی (۱۳۶۳؛ نقل در ایزدی، صالحی عمران، فتحی و اجارگاه، عابدینی بلترک، ۱۳۸۹)، آموزش بهداشت و سلامت در سطح فردی و اجتماعی برای پیشبرد هر نوع برنامه سلامت عمومی بسیار اساسی است و به ایجاد تحولی بنیادی در فرد و اجتماع می‌انجامد. جمالیان (۱۳۶۹؛ نقل در ایزدی و همکاران، ۱۳۸۹) نیز درستی این نگاه را تأیید کرده و سلامت افراد جامعه را بزرگ‌ترین پشتوانه یک کشور دانسته است؛ به گونه‌ای که برای داشتن یک جامعه سالم، سلامت افراد را به عنوان یک ضرورت مطرح می‌کند. (حلم سرشت و دل پیشه، ۱۳۸۶؛ نقل در ایزدی و همکاران، ۱۳۸۹).

با نظر به این که پژوهشی به طور مستقیم درباره‌ی سلامت فردی و اجتماعی صورت نپذیرفته است لذا به بیان پژوهش‌هایی در ارتباط با آن می‌پردازیم.

بلوک و برسلو برای نخستین بار در سال ۱۹۷۲، در پژوهشی به مفهوم سلامت اجتماعی پرداختند. آن‌ها مفهوم سلامت اجتماعی را با میزان عملکرد اعضای جامعه مترادف دانستند و شاخص سلامت اجتماعی را طراحی کردند (باولینگ، ۱۹۹۸؛ نقل در فتحی و همکاران، سال دوازدهم). این مفهوم را چند سال بعد، دونالد و همکارانش در ۱۹۷۸ مطرح کردند. بر اساس برداشت آنان، سلامت اجتماعی در حقیقت، هم بخشی از ارکان وضع سلامت محسوب می‌شود و هم می‌تواند تابعی از آن باشد (فروم، ۱۳۸۵؛ نقل در فتحی و همکاران، سال دوازدهم).

حال با توجه به بیان مقدمات و نظر به سند مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تربیت رسمی و عمومی در این راستا، پنج مؤلفه برای سلامت فردی و اجتماعی بر اساس جدول ۱ لحاظ شد و مورد بررسی قرار گرفت.

¹ - World Health Organization.

جدول ۱. مؤلفه‌ها

مؤلفه	سلامت فردی و اجتماعی
زیـــر	تأمین نیازهای حفظ شادابی در برخورداری از رفاه و استفاده از تفریحات سالم و مراقبت از جسم و روح و پاکیزگی و مؤلفه‌ها اساسی زندگی سلامت اوقات فراغت آراستگی فردی

شاخص‌هایی که برای هریک از مؤلفه‌های نیز ارائه شده که در جدول ۲ به تشریح آمده است:

جدول ۲. شاخص‌ها و مبنای مؤلفه‌ها

مؤلفه‌ها	تعریف	مثال
نیازهای زیستی	گرستگی، تشنگی، خواب، تنفس و انبساط مثانه و روده	توجه به تغذیه، تنفس اکسیژن
	مرتب کردن و نظم، راحت بودن از بی‌نظمی‌ها، تعارض‌ها و تناقض‌ها.	استفاده از جدول برای منظم کردن داده‌ها هشدارها از امنیت جسمی و جانی رعایت مانند پوشیدن دستکش و ...
نیازهای یادگیری و فهمیدن	کنجکاوی و بهره‌گیری از نعمت هوش و استعداد	هرکدام از پرسش‌ها و تصاویر سطوح یادگیری و بهره‌گیری از هوش دانش آموز را نشان می‌دهد.
نیاز به عشق و تعلق به دیگران	نیاز طبیعی انسان به دوست داشتن، رابطه با دیگران	اشاره به کمک والدین، تصاویر که مضمون رابطه با والدین محبت و دوستی.
نیاز به احترام و شأن اجتماعی	برقراری و حفظ روابط مفید و مؤثر و متقابل در اجتماع، کارگروهی، مشارکت، ارتباط با افراد.	مشارکت گفتگو ارتباط با معلم والدین یا هم‌کلاسی‌ها و دوستان.
نیاز به تحقق نفس و خویش‌ساز	ضرورتی در جهت اعتماد به نفس و پاسخ به رشد و تکامل انسانی.	ترغیب دانش آموز در کار گروهی و در انجام آزمایش‌ها.
نیازهای زیبایی‌شناختی	تلطیف روان و تجلی احساسات، هر چیزی که احساسات را جان می‌بخشد و حس تازگی دارد.	تصاویر، هشدارها، آیات قرآن
شادابی	شادی به درجه و میزانی از احساس اطلاق می‌شود که شخص درباره مطلوبیت کیفیت کل زندگی خود قضاوت می‌کند. به عبارت دیگر، شادی به این معناست که فرد به چه میزانی زندگی خود را دوست دارد.	چهره بشاش و شاد در تصاویر و هم اشاره به ورزش که به نوعی احساس شادابی را در فرد ایجاد می‌کند.
رفاه و سلامت	کلمه رفاه از ماده «رفه» می‌آید که در بعضی از کتب لغت به معنای سکون یعنی آسایش و آرامش است. البته معانی مختلف دیگری نیز می‌توان برای رفاه در منابع یافت. رفاه یعنی برخورداری از نعمت به صورت پیوسته. بر طبق تعریف سازمان بهداشت جهانی، سلامتی عبارت است از یک حالت آسودگی جسمی، روانی، اجتماعی و تنها به نبود بیماری یا ناتوانی اطلاق نمی‌شود.	تغذیه مناسب، تمیزی در پوشش، استفاده از مواد غذایی که خوردن آن‌ها از لحاظ بهداشتی مطمئن است.

<p>آراستگی ظاهری: توجه به پوشش، آراستگی رفتاری: نظم و ترتیب در کارها؛ مثلاً جدول بندی داده‌ها، پاکیزگی: استفاده از دستکش هنگام کار با خاک</p>	<p>آراستن به معنای زینت دادن و تزیین کردن و همچنین به معنای نظم و مرتب بودن، هماهنگ بودن و آماده و مهیا کردن نیز گفته شده است که کاملاً مرتبط با معنای اول است. آراستن شامل دو نوع است: آراستگی روحی (الف) آراستگی اندیشه (ب) آراستگی گفتار (ج) آراستگی رفتار آراستگی ظاهری (الف) پاکیزگی عمومی (ب) رسیدن به موی سر - مدل مو، شانه زدن، روغن زدن، خضاب کردن (رنگ مو)</p>	<p>پاکیزگی و آراستگی فردی</p>
<p>استفاده از مواد غذایی که تاریخ مصرف و محل و شرایط نگهداری از غذا رعایت شود، استفاده از دستکش در هنگام کار، انداختن نور در آینه در چشم دوست بازتابمی شود، دندان پزشکی معاینه دندان‌ها</p>	<p>مراقبت از جسم و روح به عهده خود فرد می‌باشد تا در مقابل موقعیت‌ها و شرایطی که قرار می‌گیرد، توانایی مراقبت از خود را داشته باشد.</p>	<p>مراقبت از جسم و روح</p>
<p>ورزش کردن: طناب‌بازی فوتبالیست تاب رفتن به پارک و فضای سبز</p>	<p>اوقات فراغت، فعالیتی است که اعضای جامعه فارغ از اجبارهای محیط کار و الزامات زندگی، از طریق آن استعدادهای خود را توسعه بخشیده، شخصیت خود را گسترش می‌دهند. (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۰) تفریح، شامل فعالیت‌هایی است که معمولاً به‌طور اختیاری و داوطلبانه به خاطر خشنودی و لذتی که به دنبال دارد و با به‌منظور برخی از ارزش‌های شخصی و اجتماعی که از آن‌ها استنباط می‌شود توسط شرکت کننده انتخاب می‌گردد.</p>	<p>تفریحات سالم و اوقات فراغت</p>

در طرح مسئله **نیازهای اساسی انسان**، بی‌تردید نظرات مشهور آبراهام مازلو از جایگاه بسیار قابل توجهی برخوردار است. مازلو بر اساس دانش و اطلاعات تجربی و بالینی خویش سلسله مراتبی از هرم نیازهای انسانی را مطرح می‌کند. مازلو نیازهای اساسی انسان را در هفت سطح مرتبه‌ای مطرح می‌کند. سلسله مراتب نیازهای انسان بر اساس نظریه مازلو عبارت است از:

- ۱- نیازهای زیستی: گرسنگی، تشنگی، خواب، تنفس و انبساط مثانه و روده.
- ۲- نیازهای ایمنی: راحت بودن از بی‌نظمی‌ها، تعارض‌ها و تناقض‌ها.
- ۳- نیاز به عشق و تعلق به دیگران: نیاز طبیعی انسان به دوست داشتن.
- ۴- نیاز به احترام و شأن اجتماعی: برقراری و حفظ روابط مفید و مؤثر و متقابل در اجتماع.
- ۵- نیاز به تحقق نفس و خویشتن سازی: ضرورتی در جهت اعتماد به نفس و پاسخ به رشد و تکامل انسانی.
- ۶- نیازهای یادگیری و فهمیدن: کنجکاو و بهره‌گیری از نعمت هوش و استعداد.
- ۷- نیازهای زیبایی‌شناختی: تلطیف روان و تجلی احساسات. (نقل در افروز، ۱۳۶۹)

شادی به درجه و میزانی از احساس اطلاق می‌شود که شخص درباره مطلوبیت کیفیت کل زندگی خود قضاوت می‌کند. به عبارت دیگر، شادی به این معناست که فرد به چه میزانی زندگی خود را دوست دارد (وینهون، ۱۹۸۴؛ نقل در جعفری، سیادت و بهادران، ۱۳۸۷)

الف) اوقات فراغت، فعالیتی است که اعضای جامعه فارغ از اجبارهای محیط کار و الزامات زندگی، از طریق آن استعدادهای خود را توسعه بخشیده، شخصیت خود را گسترش می‌دهند. (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۰)

ب) تفریح، شامل فعالیت‌هایی است که معمولاً به‌طور اختیاری و داوطلبانه به خاطر خشنودی و لذتی که به دنبال دارد و با به‌منظور برخی از ارزش‌های شخصی و اجتماعی که از آن‌ها استنباط می‌شود توسط شرکت کننده انتخاب می‌گردد. (ناروند، ۱۳۵۴)

الف) کلمه رفاه از ماده «رفه» می‌آید که در بعضی از کتب لغت به معنای سکون یعنی آسایش و آرامش است. البته معانی مختلف دیگری نیز می‌توان برای رفاه در منابع یافت. رفاه یعنی برخورداری از نعمت به صورت پیوسته. (الحسینی، ۱۳۹۲)

ب) بر طبق تعریف سازمان بهداشت جهانی، سلامتی عبارت است از یک حالت آسودگی جسمی، روانی، اجتماعی و تنها به نبود بیماری یا ناتوانی اطلاق نمی‌شود. (غلامرضا رحیمی، ۱۳۸۹)

الف) از نظر ارسطو، **پرورش از جسم** آغاز می‌شود و به پرورش عقل یا نفس ناطقه می‌انجامد. برحسب سه مرحله‌ی حیات یا نفس (نفس نباتی، نفس حیوانی و نفس انسانی) آید به پرورش جسمانی پیش از **پرورش روحی**، به غریزه و حساسیت بیش از عقل توجه داشت. باوجوداین، باید جسم را برای نفس و جزء اخص نفس یعنی شهوات را برای جزء اشرف آن یعنی اراده و جزء اشرف آن را برای نفس ناطقه تربیت کرد. آگوستین معتقد است که سرچشمه‌ی دانش و معرفت و درک تمام حقیقت، در نهاد آدمی است. از نظر او، خداوند روح آدمی را به نور دانش و نیروی حقایق روشن ساخته است. انسان می‌تواند با این نور الهی همه‌ی حقیقت را مشاهده کند. آموزش و پرورش از نظر آگوستین، شامل توجه به درون و پالایش نفس و روح تعلیم است که تعلیم تحت تأثیر عامل اول است، آموزش و پرورش پیراستن نفس از گناهان و ردایل و کسب آمادگی لازم برای درک حقایق درونی است. (داور پناه، علوی، رستمی، ۱۳۹۰)

ب) آراستن به معنای زینت دادن و تربین کردن و هم‌چنین به معنای نظم و مرتب بودن، هماهنگ بودن و آماده و مهیا کردن نیز گفته شده است که کاملاً مرتبط با معنای اول است. آراستن شامل دو نوع است:

- آراستگی روحی (الف) آراستگی اندیشه (ب) آراستگی گفتار (ج) آراستگی رفتار
  - آراستگی ظاهری (الف) پاکیزگی عمومی (ب) رسیدن به موی سر - مدل مو، شانه زدن، روغن زدن، خضاب کردن (رنگ مو) (بهرامی، ۱۳۸۶). مهم‌ترین دوره‌ی تحصیلی در تمام نظام‌های آموزش و پرورش جهان، دوره ابتدایی است؛ زیرا بیشترین شکل‌گیری شخصیت و رشد همه‌جانبه فرد، در این دوره صورت می‌گیرد. دوره ابتدایی، در رشد مفاهیم و معانی اموری که کودک در زندگی روزمره با آن‌ها مواجه است، نقش مهمی بر عهده دارد. این دوره، تداوم بخش تکوین شناختی، زیستی و اجتماعی کودک می‌باشد و دوره‌ای است که در آن، فرصت و موقعیت مناسبی برای تحصیل، تربیت و یادگیری شیوه ارتباط صحیح با دیگران برای کودک فراهم می‌گردد و استعدادهاى هر کودک به تدریج شکوفا می‌شود؛ بنابراین، نظام‌های آموزشی به‌ویژه دوره ابتدایی، نقش بسزایی در شکل‌دهی یک جامعه سالم با افراد سالم خواهد داشت. به همین خاطر، مدارس باید دانش-آموزان را درگیر فعالیت‌ها و محتوایی نمایند که باعث افزایش آشنایی آن‌ها نسبت به سلامت، بیماری و مفاهیم مرتبط با آن گردند؛ زیرا بسیاری از مشکلاتی که در ارتباط با سلامتی در سنین بالاتر رخ می‌دهد، همگی به دوره‌های قبل بازمی‌گردد. (عابدینی بلترک، اسدینا، عقیلی، ۱۳۹۱). کتاب‌های درسی از سنتی‌ترین رسانه‌های آموزشی به شمار می‌آیند که از طریق آن برنامه‌های درسی به صورت کتبی ارائه می‌شود (ادیب، ۱۳۷۴ نقل در دهقانی، ۱۳۸۸) و از آنجایی که علوم تجربی یکی از حوزه‌های یادگیری برنامه درسی ملی است. بر اساس جهت‌گیری‌های این برنامه با ساحت زیستی بدنی، این کتاب بهترین ابزار جهت آشنا کردن دانش‌آموزان با سلامت فردی و اجتماعی می‌باشد. قبل از هر نوع برنامه‌ریزی جهت تربیت دانش‌آموزان، اطلاعات وسیع و کاملی از وضعیت محتوای کتاب‌های درسی لازم است تا بتوان اقدامات آتی را بر اساس موقعیت کنونی برنامه‌ریزی کرد. با عنایت به اهمیت و ضرورت سلامت فردی و اجتماعی در زندگی و با توجه به این که بر اساس این مقوله، پژوهشی بر روی کتب ابتدایی صورت نگرفته است لذا ضرورتی چنین پژوهشی آن است که ضمن مشخص نمودن میزان توجه به ساحت زیستی و بدنی و مؤلفه‌های آن در محتوای کتب درسی به تألیف کنندگان کتب درسی در جهت آگاهی از کاربرد سلامت فردی و اجتماعی در محتوای کتب درسی می‌تواند مدرسان باشد.
- هدف کلی: بررسی میزان توجه به ساحت زیستی و بدنی در کتب علوم، پایه‌های سوم و چهارم ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های سلامت فردی و اجتماعی
۱. در کتاب علوم سوم ابتدایی به پنج مؤلفه سلامت فردی و اجتماعی به چه میزان توجه شده است؟
  ۲. در کتاب علوم چهارم ابتدایی به پنج مؤلفه سلامت فردی و اجتماعی به چه میزان توجه شده است؟

روش

این تحقیق توصیفی و به روش تحلیل محتوا انجام شده است. جامعه تحقیق شامل کتاب‌های علوم سوم و چهارم دوره ابتدایی است که تمام متن، تصاویر، پرسش‌ها و تمرین‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و به علت محدود بودن جامعه، نمونه‌گیری انجام نشده است. اطلاعات مورد نیاز با استفاده از جدول مقوله‌بندی جمع‌آوری شد. جدول مقوله‌بندی بر اساس مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران شامل پنج مؤلفه تنظیم شد. جدول مقوله‌بندی سلامت فردی و اجتماعی تهیه شد و روایی صوری و محتوایی ارائه و مورد تأیید استاد راهنما قرار گرفت. از طریق فرمول تعداد توافقات تقسیم بر تعداد کل مقادیر، پایایی کتب علوم سوم و چهارم ابتدایی به ترتیب ۰.۸۴ و ۰.۷۶ محاسبه گردید. واحد تحلیل مضمون و واحد زمینه درس و واحد شمارش فراوانی می‌باشد. در این تحقیق، از روش شمارش فراوانی به‌عنوان یکی از رایج‌ترین روش‌های جمع‌آوری و ارائه یافته‌ها استفاده شده است و با مراجعه به هر کتاب، تعداد دفعاتی که به یکی از مؤلفه‌های سلامت فردی و اجتماعی پرداخته شده است مورد شمارش قرار گرفته و گزارش شده است.

نتایج

۱. در کتاب علوم سوم ابتدایی به پنج مؤلفه سلامت فردی و اجتماعی به چه میزان توجه شده است؟

جدول ۳. توزیع فراوانی مؤلفه‌های تحقیق در کتاب علوم پایه سوم ابتدایی

مؤلفه	نیازهای اساسی											پایه
	نیازهای زیبایی شناختی	نیاز به احترام و شأن اجتماعی	نیاز به عشق و تعلق به دیگران	نیازهای یادگیری و فهمیدن	نیاز به تحقق نفس و خویشین سازی	نیازهای ایمنی	نیازهای زیستی	شادابی	رفاه و سلامت	پاکیزگی و آراستگی فردی	مراقبت از جسم و روح	
درس اول	فراوانی	۴	۵	۰	۲	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۰
	درصد فراوانی	۳	۱۰	۰	۲	۰	۴	۵	۵	۵	۳	۰
درس دوم	فراوانی	۴	۶	۱	۵	۱	۴	۲	۶	۲	۴	۰
	درصد فراوانی	۴	۱۲	۶	۶	۲۰	۷	۱۹	۱۰	۳۱	۱۳	۰
درس سوم	فراوانی	۶	۲	۱	۲	۰	۲	۱	۱	۱	۳	۲
	درصد فراوانی	۶	۴	۶	۲	۰	۵	۵	۵	۴	۱۰	۷
درس چهارم	فراوانی	۳	۲	۲	۳	۲	۱	۱	۱	۰	۰	۱
	درصد فراوانی	۳	۴	۱۳	۴	۶۰	۲	۴	۵	۰	۰	۳
درس پنجم	فراوانی	۴	۳	۰	۹	۰	۱	۰	۰	۰	۲	۱
	درصد فراوانی	۴	۶	۰	۱۲	۰	۲	۰	۰	۰	۶	۳
درس ششم	فراوانی	۶	۳	۱	۶	۰	۲	۱	۳	۱	۲	۱
	درصد فراوانی	۶	۶	۶	۸	۰	۵	۵	۱۴	۱۵	۴	۳
درس هفتم	فراوانی	۹	۵	۲	۷	۰	۳	۱	۲	۱	۳	۲
	درصد فراوانی	۹	۱۰	۱۳	۹	۰	۷	۱۰	۴	۵	۹	۷
درس هشتم	فراوانی	۲	۲	۱	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱
	درصد فراوانی	۲	۴	۶	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳
درس نهم	فراوانی	۲۳	۷	۲	۴	۰	۴	۰	۰	۳	۶	۱۴
	درصد فراوانی	۲۳	۱۴	۱۳	۵	۰	۱۰	۱۵	۰	۱۹	۲۰	۵۳
درس دهم	فراوانی	۱۰	۵	۲	۴	۰	۲	۱	۳	۱	۲	۱
	درصد فراوانی	۱۰	۱۰	۱۳	۵	۰	۴	۱۵	۱۵	۵	۱۱	۳
درس یازدهم	فراوانی	۸	۰	۰	۱۰	۰	۵	۱	۲	۰	۱	۱
	درصد فراوانی	۸	۰	۰	۱۳	۰	۱۳	۹	۵	۰	۳	۴
درس دوازدهم	فراوانی	۹	۵	۱	۶	۰	۵	۲	۱	۳	۱	۲
	درصد فراوانی	۹	۱۰	۶	۸	۰	۱۳	۴	۱۰	۵	۳	۷
درس سیزدهم	فراوانی	۹	۲	۲	۹	۰	۴	۰	۱	۰	۱	۰
	درصد فراوانی	۹	۴	۱۳	۱۲	۰	۱۰	۰	۵	۰	۳	۰
درس چهاردهم	فراوانی	۴	۲	۰	۶	۰	۵	۰	۳	۰	۳	۰
	درصد فراوانی	۴	۴	۰	۸	۰	۱۳	۰	۱۳	۰	۱۰	۰

جدول ۴. جمع‌های کل برای فراوانی مؤلفه‌ها (کتاب علوم سوم ابتدایی)

مؤلفه	نیازهای اساسی										جمع فراوانی	جمع کل	سوم		
	نیازهای زیبایی‌شناختی	نیاز به احترام و شأن اجتماعی	نیاز به عشق و تعلق به دیگران	نیازهای یادگیری و فهمیدن	نیاز به تحقق نفس و خویش‌سازي	نیازهای ایمنی	نیازهای زیستی	شادابی	رفاه و سلامت	پاکیزگی و آراستگی فردی				مراقبت از جسم و روح	تفریحات سالم و اوقات فراغت
	۱۰۰	۶۴	۵۱	۷۵	۳	۳۸	۲۱	۱۹	۱۹	۱۶	۲۶	۲۶	۴۵۵		
	۲۱	۱۰	۳۰۲	۱۶	۰۶	۸۰۳	۴۰۶	۴۰۱	۴۰۱	۱۳۰۴	۶۰۳	۵۰۷	۹۷۰۳		

جدول شماره ۴ نشان می‌دهد که در کتاب علوم سوم ابتدایی به مؤلفه‌های؛ نیازهای زیبایی‌شناختی ۱۰۰ مورد، نیاز به احترام و شأن اجتماعی ۴۹ مورد، نیاز به عشق و تعلق به دیگران ۱۵ مورد، نیازهای یادگیری و فهمیدن ۷۵ مورد، نیاز به تحقق نفس و خویش‌سازي ۳ مورد، نیازهای ایمنی ۳۸ مورد، نیازهای زیستی ۲۱ مورد، شادابی ۱۹ مورد، رفاه و سلامت ۱۹ مورد، مراقبت از جسم و روح ۲۹ مورد، پاکیزگی و آراستگی فردی ۶۱ مورد، تفریحات سالم و اوقات فراغت ۲۶ مورد پرداخته شده است.

۲. در کتاب علوم چهارم ابتدایی به پنج مؤلفه سلامت فردی و اجتماعی به چه میزان توجه شده است؟

جدول ۵. توزیع فراوانی مؤلفه‌های تحقیق در کتاب علوم پایه چهارم ابتدایی

مؤلفه	نیازهای اساسی										جمع فراوانی	جمع کل	سوم		
	نیازهای زیبایی‌شناختی	نیاز به احترام و شأن اجتماعی	نیاز به عشق و تعلق به دیگران	نیازهای یادگیری و فهمیدن	نیاز به تحقق نفس و خویش‌سازي	نیازهای ایمنی	نیازهای زیستی	شادابی	رفاه و سلامت	پاکیزگی و آراستگی فردی				مراقبت از جسم و روح	تفریحات سالم و اوقات فراغت

۰	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۳	۰	۰	۶	فراوانی	درس اول
۰	۸	۸	۷	۰	۳	۹	۲۵	۶	۰	۰	۸	درصد فراوانی	
۰	۰	۰	۰	۰	۶	۲	۰	۴	۰	۱	۷	فراوانی	درس دوم
۰	۰	۰	۰	۰	۱۸	۱۴	۰	۸	۰	۹	۱۰	درصد فراوانی	
۰	۳	۰	۳	۰	۴	۱	۱	۴	۰	۱	۵	فراوانی	درس سوم
۰	۲۵	۰	۲۳	۰	۱۲	۹	۲۵	۸	۰	۹	۷	درصد فراوانی	
۰	۵	۰	۲	۰	۲	۱	۰	۳	۰	۰	۶	فراوانی	درس چهارم
۰	۴۱	۰	۱۵	۰	۶	۹	۰	۶	۰	۰	۸	درصد فراوانی	
۰	۱	۳	۱	۱	۲	۰	۰	۵	۰	۰	۴	فراوانی	درس پنجم
۰	۸	۲۵	۷	۲۰	۶	۰	۰	۱۰	۰	۰	۴	درصد فراوانی	
۱	۰	۲	۲	۱	۴	۲	۰	۳	۱	۱	۴	فراوانی	درس ششم
۱۰۰	۰	۱۶	۱۵	۲۰	۱۲	۱۴	۰	۶	۱۰۰	۹	۴	درصد فراوانی	
۰	۰	۱	۱	۰	۲	۲	۰	۲	۰	۲	۲	فراوانی	درس هفتم
۰	۰	۸	۷	۰	۶	۱۴	۰	۴	۰	۱۸	۲	درصد فراوانی	
۰	۰	۴	۰	۱	۲	۱	۰	۲	۰	۲	۳	فراوانی	درس هشتم
۰	۰	۳۳	۰	۲۰	۶	۷	۰	۴	۰	۱۸	۴	درصد فراوانی	
۰	۰	۰	۱	۱	۱	۰	۱	۷	۰	۱	۱۳	فراوانی	درس نهم
۰	۰	۰	۶	۲۰	۳	۰	۲۵	۳	۰	۹	۱۸	درصد فراوانی	
۰	۰	۰	۰	۰	۲	۱	۱	۵	۰	۰	۱۳	فراوانی	درس دهم
۰	۰	۰	۰	۰	۶	۷	۲۵	۱۰	۰	۰	۱۸	درصد فراوانی	
۰	۰	۰	۰	۰	۳	۱	۰	۳	۰	۲	۳	فراوانی	درس یازدهم
۰	۰	۰	۰	۰	۱۰	۷	۰	۶	۰	۱۸	۴	درصد فراوانی	
۰	۲	۱	۲	۱	۳	۲	۰	۵	۰	۱	۴	فراوانی	درس دوازدهم
۰	۱۶	۸	۱۵	۲۰	۱۰	۱۴	۰	۱۰	۰	۹	۵	درصد فراوانی	

چهارم

جدول ۶. جمع‌های کل برای فراوانی مؤلفه‌ها (کتاب علوم چهارم ابتدایی)

مؤلفه	نیازهای اساسی											جمع فراوانی	جمع کل	چهارم		
	نیازهای زیبایی‌شناختی	نیاز به احترام و شأن اجتماعی	نیاز به عشق و تعلق به دیگران	نیازهای یادگیری و فهمیدن	نیاز به تحقق نفس و خویش‌سازي	نیازهای ایمنی	نیازهای زیستی	شادابی	رفاه و سلامت	پاکیزگی و آراستگی فردی	مراقبت از جسم و روح				تفریحات سالم و اوقات فراغت	
	۷۰	۱۱	۱	۴۶	۴	۹۱	۳۱	۵	۱۳	۱۱	۱۱	۱	۲۲۱	جمع فراوانی		
	۳۱.۶	۴.۹	۰.۴	۲۰.۸	۱.۸	۶.۳	۱۴.۴	۲.۲	۵.۸	۵.۴	۵.۴	۰.۴	۹۹	جمع درصد فراوانی	جمع کل	چهارم

مقادیر درصد فراوانی تا ۲ رقم اعشار می‌باشد.

جدول شماره ۶ نشان می‌دهد که در کتاب علوم چهارم ابتدایی به مؤلفه‌های؛ نیازهای زیبایی‌شناختی ۷۰ مورد، نیاز به احترام و شأن اجتماعی ۱۱ مورد، نیاز به عشق و تعلق به دیگران ۱ مورد، نیازهای یادگیری و فهمیدن ۴۶ مورد، نیاز به تحقق نفس و خویش‌سازي ۴ مورد، نیازهای ایمنی ۱۴ مورد، نیازهای زیستی ۳۱ مورد، شادابی ۵ مورد، رفاه و سلامت ۱۳ مورد، مراقبت از جسم و روح ۱۱ مورد، پاکیزگی و آراستگی فردی ۱۲ مورد، تفریحات سالم و اوقات فراغت ۱ مورد پرداخته شده است.

بحث و نتیجه‌گیری

تحقیقات گوناگونی در ارتباط با سلامت انجام شده است. در واقع، تحقیقات صورت پذیرفته بیشتر به بررسی سلامت پرداخته‌اند و یا معطوف به حیطة-ای خاص بوده‌اند و آن‌طور که باید، مشابه تحقیق حاضر نیست. (عابدینی بلترک و همکاران، ۱۳۹۱)

در این پژوهش به دلیل گسترده بودن موضوع پژوهش، محقق در بررسی مؤلفه‌ها با محدودیت مواجه بود. به همین دلیل، فقط به تعدادی از شاخص‌های مرتبط با مؤلفه‌ها اشاره نموده است.

پژوهش حاضر با تأکید بر پنج مؤلفه؛ نیازهای اساسی، شادابی، مراقبت از جسم و روح و پاکیزگی و آراستگی فردی، رفاه و سلامت، تفریحات سالم و اوقات فراغت انجام شد. پژوهش‌های چند سال اخیر با تأکید بر محتوای کتاب‌های درسی مانند نوموتو^۲ و همکاران که به بررسی محتوای درسی بر اساس موضوعات سلامت پرداختند، انجام شده است؛ در صورتی که پژوهش حاضر با انتخاب پنج مؤلفه و تمرکز بر آن‌ها به بررسی محتوا پرداخت.

به‌طور کلی، در خلال تحلیل محتوای کتاب‌های علوم درسی دوره ابتدایی (پایه‌های سوم و چهارم) در مجموع ۶۷۶ مورد فراوانی در ارتباط با مؤلفه‌های سلامت فردی و اجتماعی دیده شد که از این تعداد فراوانی، ۴۵۵ مورد در کتاب سوم و ۲۲۱ مورد در کتاب چهارم، مشاهده گردید. در کتاب علوم چهارم دبستان نسبت به کتاب علوم سوم دبستان این مؤلفه‌ها کمتر توجه شده است. در سال ۹۳-۹۴ در این کتاب تغییراتی اعمال شده است، اما نیاز به توجه به سلامت فردی و اجتماعی در این کتاب دیده می‌شود.

همچنین، نتایج حاصل از تحلیل کمی نشان می‌دهد که بیشترین فراوانی متعلق به نیازهای زیبایی‌شناختی از نیازهای اساسی و کمترین میزان توجه به مؤلفه‌های نیاز به تحقق نفس و خویش‌سازي از نیازهای اساسی در پایه سوم، نیاز به عشق و تعلق به دیگران از نیازهای اساسی و تفریحات سالم و اوقات فراغت در پایه چهارم می‌باشد. ضمن اینکه هر یک از مؤلفه‌های گفته‌شده به‌صورت متوازن مورد توجه قرار نگرفته‌اند و کتب علوم پایه سوم و چهارم به یک نسبت مؤلفه‌های سلامت فردی و اجتماعی را تحت پوشش قرار نداده‌اند. در مجموع می‌توان نتیجه گرفت که به برخی از

مؤلفه‌های سلامت فردی و اجتماعی در محتوای کتاب‌های درسی رسمی علوم سوم و چهارم، کمتر و یا اصلاً توجهی نشده است و این در حالی است که طراحی، تدبیر و اجرای برنامه‌های توسعه در بعد سلامت فردی و اجتماعی، بیش از هر چیز به نیازهای اساسی وابسته می‌باشد. به مؤلفان و برنامه ریزان کتاب‌های درسی پیشنهاد می‌شود که توجه خود را به ساحت تربیت زیستی و بدنی بخصوص مقوله‌ی سلامت فردی و اجتماعی در مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران نیز جلب کنند.

منابع

- ایزدی، صمد؛ صالحی عمران، ابراهیم؛ فتحی، کورش و اجارگاه و عابدینی بلترک، میمنت (بهار ۱۳۸۹). تجزیه و تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های آموزش سلامت. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ۹(۳۳).
- رحیمی، غلامرضا (بهار و تابستان ۱۳۸۹). سازمان بهداشت جهانی (WHO). دانشکده پیراپزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران، ۵(۱).
- پور افکاری، نصر اله (پاییز ۱۳۹۱). بررسی عوامل مؤثر بر سلامت اجتماعی در شهرستان پاوه واحد شوشتر. فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی، ۶(۱۸)، ۴۱-۶۰.
- فتحی، منصور؛ عجم نژاد، رضا و خاک رنگین، مریم (بی‌تا). عوامل مرتبط با سلامت اجتماعی معلمان شهر مراغه. فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، ۱۲(۴۷).
- عابدینی بلترک، میمنت؛ اسدینیا، مهین و عقیلی، رمضان (زمستان ۹۱). بررسی وضعیت آموزش سلامت در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران. مجله بهداشت و توسعه، ۱(۴).
- ایزدی، صمد؛ عابدینی بلترک، میمنت و منصور، سیروس (بهار و تابستان ۱۳۹۰). تحلیل محتوای تربیت بدنی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی. پژوهش‌نامه مدیریت ورزشی و رفتار حرکتی، ۷(۱۳).
- جعفری، سید ابراهیم؛ سیادت، سید علی و بهادران، نرگس (بهار و تابستان ۱۳۸۷). بررسی عوامل مؤثر در شادابی مدارس. اندیشه‌های نوین تربیتی، ۱۴(۱۴).
- افروز، غلام علی (دی ۱۳۶۹). ضرورت ارزیابی‌های مستمر از تأمین نیازهای اساسی و بهداشت روانی دانش آموزان. پیوند، ۱۳۵(۱)، ۱-۴.
- ناروند، رضا (مهر ۱۳۵۴). بشر صنعتی و تفریحات سالم. ادبیات و زبان‌ها، ۴(۴)، ۲۰۷-۲۱۶.
- الحسینی، سید احمد (اسفند ۱۳۹۲). تأمین رفاه نسبی، یک ارزش اسلامی رفاه در احادیث و سیره‌ی معصومین از لوازم و ضرورت‌های حیات سالم است. اقتصاد، کار و جامعه، ۱۶۶(۱)، ۷۶-۷۸.
- داور پناه، ابوسعید؛ علوی، حمیدرضا و رستمی، عباسعلی (بهار و تابستان ۱۳۹۰). جسم، روح و نفس در دیدگاه محمد غزالی و توماس آکویناس. ادیان، مذاهب و عرفان، ادیان و عرفان، ۴۴(۱)، ۶۳-۹۴.
- ناظر، محمد؛ حسنی، صدیقه؛ ساردوتی، غلامرضا و صیادی اناری، احمدرضا (۱۳۹۱). اثربخشی ورزش طراحی‌شده بر سلامت روان دختران نوجوان. سلامت جامعه، ۶(۳ و ۴).
- ربابی، حسن؛ محفوظ پور، سعاد و روحانی، کاملیا (تابستان ۱۳۸۱). وضعیت سلامت جسمی دانش آموزان پسر شهر سراوان. طبیب شرق، ۴(۲).
- دهقانی، مرضیه (پائیز ۱۳۸۸). تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس مهارت‌های اجتماعی با توجه به دیدگاه آموزگاران. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ۸(۳۱).
- وزارت آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران (آذرماه ۱۳۹۰). مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران.